

XVIII. Yüzyıl

Tarihî, Sosyo-Kültürel Bağlam

- Beylikten devlete, devletten imparatorluğa geçiş sürecini tamamlayarak gücünün zirvesine ulaşan Osmanlı İmparatorluğu, III. Murad (1574-1595)'dan itibaren, XVIII. asrın sonuna kadar süren bir çözüme sürecine girmiştir.
- Karlofça (1699)'dan sonra ülkenin üzerine çöken kâbus ortamında, Lâle Devri, modernite / batılılaşma sürecinde önemli bir dönüm noktasıdır. Tanzimat ise, bu sürecin ulaştığı sonucu ve başlayan yeni bir dönemi ifade eder.
- Orta Asya Türkleri için de bu asır, adım adım Rus işgaline doğru giden bir dönemin başlangıcı olmuştur. Buna karşılık Avrupa, Rönesans'tan itibaren gerçekleştirilen yapısal değişimler, bilim ve düşünce hayatındaki reformlar ile dünya dengesinde önemli bir güç hâline gelmeye başlamıştır. Bu asır, sanayi devrimini gerçekleştirme sürecine giren batı için Aydınlanma çağıdır.
- İlk dönemlerde batıdaki gelişmeleri görmezlikten gelen Osmanlı bürokrasisi, devlet ve toplum düzeninde görülen bozulmanın sebebini kanun-ı kadîmden uzaklaşmakta aramış, çareyi de Kanunî döneminin görkemli günlerine dönmekte bulmuştur. Viyana bozgunundan sonra, batının askerî-teknik üstünlüğünü istemeye istemeye kabullenmeye mecbur kalan Osmanlılar için, bu tarihten sonra çözümü kanun-ı kadîmde değil batıda aramaya başlayacakları bir süreç başlamış; başta savunma alanında olmak üzere bilim, kültür ve hayat tarzında yüzler batıya yönelmiştir.
- Osmanlılar bu asra, kökleri oldukça eskiye uzanan huzursuzlukların sosyal bir patlamaya dönüştüğü Edirne Vak'ası (21 Temmuz 1703) olarak bilinen isyanla girmiştir. Bu olay sonrasında, ilk defa devletin Osmanlı hanedanı tarafından idaresi tartışılmaya başlanmıştır.
- Savaş yanlısı güçlerin yıkılması üzerine sadrazamlığa getirilen (1717) Nevşehirli Damad İbrahim Paşa, toprak kayıplarına razı olup Pasarofça Antlaşması (1718)'yle, Viyana'dan beri süregelen karışıklığa son vermeye çalışmıştır. Bu antlaşmanın getirdiği barış yıllarında, Avrupalılara tepeden bakma bırakılarak sadece askerî-teknik alanda değil, sosyal-kültürel hayatta da batıdan aktarmalar başlamıştır.
- Sonradan Lâle Devri olarak adlandırılan, 1718-1730 arasındaki 12 yıllık barış döneminde, III. Ahmed ve veziri Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın gayretleriyle Kâğıthane merkez olmak üzere İstanbul'un her tarafında bir imar ve kültür faaliyetine girişilmiştir.
- 1722'de III. Ahmed'in katıldığı muhteşem bir törenle açılan Sadabad, devlet erkânı, şairler, musikişinaslar, rakkaseler ve zevk erbabının toplandıkları bir eğlence mekânı olmuştur.
- Devlet erkânı, giyim kuşamda bir lüks ve israf yarışına girerken, batılı resamlara portrelerini çizdirmek, pahalı samur kürkler giymek moda olmuştur.
- Öteden beri Türkler arasında önem verilen bir çiçek olan ve döneme adını veren lâle, bu devirde hastalık derecesine varan bir çılgınlığa/tutkuya dönüşmüş, nadir bir lâle soğanı yüzlerce altına kadar satılmaya başlamıştır.
- Lâle Devri'nin ihtişamı ve coşkusu batılı resamların tuvallerine gerçekçi bir şekilde aks ettirilmiştir. Jean B. Vanmour, III. Ahmed'in saray törenlerini, İstanbul'un çeşitli semtlerini, günlük hayattan kesitleri resmetmiştir.
- Lâle Devri, bu zevk ve sefa yanının yanında, bilim, kültür ve sanat faaliyetleri bakımından da önemli gelişmelere sahne olmuştur. Bu alandaki yeniliklerin en önemlisi İbrahim Müteferrika (1727-1745) tarafından matbaanın kurulmasıdır. Bunun yanında, sadrazam İbrahim Paşa tarafından, Arapça ve Farsçadan çeviriler yapmak üzere bir tercüme heyeti oluşturularak, dinî, tarihî eserlerin yanında felsefe ve astronomi ile ilgili eserler çevrilmiştir.

- Bu olumlu gelişmelere karşılık, Lâle Devri'ndeki israf ve lüks merakı, sadrazam ve ekibine karşı tepkileri körüklemiş ve bu dönem Patrona Halil isyanıyla (1730) kanlı bir şekilde sona ermiş, devrin sembolü hâline gelen Sadabad yerle bir edilmiştir.
- Lâle Devri, bazı aşırılıklar bir kenara bırakıldığında toplumdaki değişim arzusunun ulaştığı boyutu göstermesi bakımından oldukça önemli bir dönemdir.
- III. Ahmed'in isyan karşısında tahtı bırakıp köşesine çekilmek zorunda kalmasından sonra yerine geçen I. Mahmud (1730-1754) döneminde de, askeri başarıların ardından gelen barış yıllarında Lâle Devri'ni hatırlatan boğaz sefaları ve imar faaliyetlerini devam ettirilmiştir.
- Ruslar ve Avrupalıların kolaylıkla ittifak yapmaları, ilk kez bu kadar uzun bir süre savaştan uzak kalan Osmanlılara, kuvvetler dengesinde diplomasinin önemini kavratmış; Batılı ülkeler karşısında alınan mağlûbiyetler, ordunun Avrupaî tarzda talim ve teçhizini zaruri kılmış fakat bu çabalar yeniçerilerin tepkileri sebebiyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır.
- Gerek kuzeyde ve batıda, gerekse doğuda varlık mücadelesini sürdüren Osmanlılar, bu asırda bir taraftan da büyük yangınlar, binlerce insanın ölümüne sebep olan depremler ve veba salgını gibi doğal afetlere maruz kalmıştır.
- Uzun barış yıllarından sonra gelen Rus savaşının (1768) büyük bir felaketle sonuçlanması, Osmanlıları Karlofça'dan sonraki en ağır antlaşma olan Küçük Kaynarca Antlaşması (1774)'ni imzalamak zorunda bırakmıştır.
- Devletin bütün zafiyetini gözler önüne seren bu savaşlardan sonra, Osmanlıların kaderi Avrupa devletlerinin kuvvet dengesine bağlı kalmıştır. Gelişen olaylar, Osmanlıların köhneleşmiş sistemiyle Batılı devletlerle başa çıkamayacağını bir defa daha göstermiş, sadece askeri alanda değil, bütün devlet kurumları için bir düzenleme ve yeniden yapılanma ihtiyacını açıkça ortaya çıkarmıştır.
- Bu sebeple, iyi bir eğitim gören, reform yanlısı bir devlet adamı olan III. Selim (1789-1807), askeri, idari ve sosyal alanda giriştiği çabalar, aksaklıkların büyük boyutlara ulaşması, reform çalışmalarını yürütebilecek yeterli elemanın olmaması sebebiyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır.
- Bu dönemde yapılan ıslah çalışmaları genel olarak eskilerin yanında yeni müesseselerin kurulması şeklinde gerçekleşmiş, bu ise klâsik düzeni değiştirmeye, çöküşe doğru giden imparatorluğa hayat vermeye yetmemiştir.
- Osmanlı zihniyet dünyasında XVIII. asrın başlarından itibaren kendisini daha fazla hissettirmeye başlayan çözüme, siyasî hayatın yanında sosyal yapıda da önemli değişikliklere yol açmıştır. Yıllardır biriken problemler, toprak kayıplarıyla gelen binlerce göçmenin iskânı, Celâlî isyanları ve iç karışıklıkların getirdiği huzursuzluklar, konar göçerlerin yerleşik hayata zorlanması, beraberinde işsizlik, ekonomik sıkıntı ve ahlâkî çöküntü getirmiştir.
- Fakat, artan bu sefalet karşılık başta devlet erkânından başlamak üzere sefahat de artmış, israf ve lüks merakı herkesi sarmıştır. Bu asırda, Paris'te Turquerie diye Türk giyim kuşam tarzı moda olurken, Osmanlılarda da Batı taklit edilen prestij kültür hâline gelmiştir.
- Osmanlı'daki zihniyet değişiminde, Batılı ülkelerle artan ilişkilerin ve kurulan elçiliklerin özel bir önemi vardır. Elçiliklerde seküler bir anlayışla kendisini yetiştirmeye başlayan Osmanlı aydınları, modernleşme eğilimini besleyen temel kaynak olmuştur. Paris'e 1720/21'de elçi olarak gönderilen Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin sefaretnamesi, zihniyet dünyasındaki değişimi/çözülüşü göstermesi bakımından önemli bir dönüm noktasıdır.
- Yönetim kesiminde kendisini hissettirmeye başlayan modernite/batılılaşma eğilimi, öncelikle savunma alanında kendisini göstermiş; bu eğilim saray, ordu ve resmî kurumlardan başlayarak, başta mimari olmak üzere, musiki, tezyinat, giyim-kuşam ve hayat tarzını da etkilemeye başlamıştır. Bunlar içinde batılı öğelerin en hızlı uygulandığı

sanat dalı mimari olmuştur. Mimariye göre batılı resim anlayışına geçiş biraz daha uzun sürmüştür (Ödekan 1999). Diğer sanat dallarına yansıyan batı etkisi bu asırda musikiye yansımamıştır.

Edebî Bağlam

- Siyasi ve sosyal hayatta belirgin bir şekilde kendisini hissettirmeye başlayan zevâle karşılık, bu dönemde edebiyat hayatı önceki asrın devamı olarak kemal dönemini yaşamaya devam etmiştir. Sosyal ve siyasî yapıdaki çözümlüş, bilim, kültür ve sanat eserlerinde etkisini göstermeye başlamakla birlikte; bunlar dağınık, birbirinden kopuk arayışlardan öteye geçememiştir.
- Divan edebiyatı bu asırda klâsik devrin son dönemini (hazan mevsimini) yaşar. Bu edebiyat, XVIII. asırda, önceki asırlarda oluşan zevk anlayışları doğrultusunda bir gelişme göstermekle birlikte, çok daha renkli, zengin, eklektik bir görünüm arz eder.
- Anlamdan ziyade sese önem veren, açık, tabiî, zarif bir söyleyişe dayanan klâsik üslûp; klâsik üslûp içinde kalmakla birlikte ses yerine anlamı (fikri) ön plâna çıkararak tebliğî (hikemî, didaktik) üslûp; anlamın ön plâna çıktığı, girift ve yeni mazmunlarla yüklü muğlak, tasannulu söyleyişe dayanan bedîî üslûp (Sebk-i Hindî) ve konuşma diline ait deyişlerle yüklü, külfetsiz, açık bir söyleyişe yaslanan mahallî/folklorik üslûp, bu dönemin belirgin çizgileri olur.
- Fakat, bu asırda şairler daha çok Hint üslûbuyla zirveye çıkan külfetli, sanatkârane söyleyişe tepki olarak nesir üslûbuna doğru açılan tasannudan uzak, açık, zarif ve külfetsiz bir söyleyişi tercih ederler. Bu üslûp, daha çok Sebk-i Hindî öncesi, yani Bakî (ö.1600), Şeyhülislâm Yahya (ö.1643) gibi şairlerin elinde ifadesini bulan, şairlerin kudema tarzı dediği klâsik üslûptur. Bu, mevcut estetik anlayışı içinde bütün imkânları zorlayan bir edebiyatın yeniden geriye dönüşüdür.
- Divan şairleri, Hint üslûbunun önemli temsilcilerini örnek almaya, kendilerini onlarla karşılaştırmaya devam etmişlerdir. XVI. asırdan itibaren ifade edilmeye başlanan Fars şairlerine üstünlük iddiası bu asırda daha yüksek tonla söylenmiş, bu küçümseyici eda ikinci sınıf şairlerde bile hâkim olmuştur.
- Fars etkisi, Samî ve Hoca Neş'et'le birlikte yeniden canlanmış, klâsik imge sisteminden Sebk-i Hindî'nin imge sistemine geçiş en yüksek ve yoğun bir şekilde asrın sonunda Şeyh Galib'le gerçekleşmiştir.
- Bu asır, şair kadrosu bakımından eski edebiyatın en zengin dönemidir. Bu sebeple XVIII. yüzyıl, kaynaklarda şiir ve şair asrı olarak kabul edilmiştir.
- Artan iç ve dış sarsıntılara karşılık başta saray olmak üzere diğer devlet adamları sanatkârları teşvik etmeye devam etmişlerdir. III. Ahmed ve III. Selim'in saltanat yılları sanatkârlar açısından en verimli dönemlerdir. Padişahların yanında, Damat İbrahim Paşa ve Koca Ragıp Paşa gibi sadrazamların sanat ve kültür faaliyetlerine özel önem vermişlerdir.
- Bu asırda edebiyat ve sanat hayatının merkezi yine İstanbul'dur.
- Bu asır, klâsik edebiyatın şiir ve şair bakımından en verimli çağı olmakla birlikte; bunlar arasında, nazımlıktan şairliğe çıkabilenlerin sayısı ne yazık ki fazla değildir.
- Bu dönemin ilk akla gelen isimleri, tezkirecilerin kendine has hayallere sahip, yaratıcı şairler olarak vasıflandırdığı, kendisinden sonra birçok takipçi bulan üslûp sahibi şairler olan Nedîm (ö.1730) ve Şeyh Galib (ö.1799)'tir.
- Bu üslûp sahibi şairlerin izinden gitmekle birlikte, üstat şairlerden aldıkları manalardan yeni bir mana çıkarmaya kadir; tezkirecilerce yaratıcı şairler gibi makbul tutulan, yer yer üstatları seviyesinde orijinal şiirler yazan şairler ise şunlardır: Kâmî (ö.1724), Samî (ö.1733-34), Raşid (ö.1735), Seyyid Vehbî (ö.1736), Nahîfî (ö.1738?), Münîf (ö.1743), Edîb (ö.1748), Neylî (ö.1748), Koca Ragıp Paşa (ö.1763), Sünbülzade Vehbî (ö.1809).

- Bu grubu, devrinde şöhretin kapılarını aralamayı başarmış, çağdaşları arasında nadirü'l-akran olarak vasıflandırılan; doğuştan iyi şair olmakla birlikte sanatlarını yeterince geliştirme fırsatı bulamamış, eserleri gerekli titizlikten yoksun şairler takip etmektedir: Dürri (ö.1722), Osmanzade Tâib (ö.1724), Nazım Yahya (ö.1727), İsmail Belîğ (ö.1729), Vahîd (ö.1732-33), Atif (ö.1742), Hatem (ö.1754), Mehmed Emin Belîğ (ö.1760-61), Çelebizade Asım (ö.1760), Nevres-i Kadîm (ö.1761-62), Hazık (ö.1763), Naşid (ö.1791), Kânî (ö.1792), Hoca Neş'et (ö. 1807), Vak'anüvis Pertev (ö.1807-08), Esrar Dede (ö.1796), Enderunî Fazıl (ö.1810), Sürurî (ö.1814).
- Taklit ve tekit seviyesinde kalmakla birlikte, nazire şairleri içinde, bazı şiirleri ve çeşitli özellikleriyle dikkati çekmeyi başarmış şairler ise şunlardır: Hevayî (ö.1715), İzzet Ali Paşa (1734), Enis Dede (ö.1733), Şeyhülislâm İshak (ö.1734), Sakıb Dede (ö.1735), Feyzî (ö.1739), Salim (ö.1743), Fennî (ö. 1745), Kırımlı Rahmî (ö.1752), Şeyhülislâm Es'ad (ö.1753), Ratib Ahmed Paşa (ö.1762), Haşmet (ö.1768), Fıtnat (ö.1780), Beylikçi İzzet (ö.1809), İlhamî (III.Selim) (ö.1808).
- Bu dönem edebiyatı, daha önceki asırlarda oluşan edebî zevkler doğrultusunda gelişmesini devam ettirmiştir. Bu sebeple, bu asır daha çok bir nazire edebiyatı görünümü arz etmektedir.
- Bu durum, her aşırılıkta olduğu gibi tepkilere yol açmış, nazirenin basit bir taklit, hatta sirkat (hırsızlık) seviyesinde kalması bazı şairlerce eleştirilmiştir; kudemanın köhne tarzını terk edilip yeni bulmanın gereği ifade edilmiştir. Divanlardaki nev-zemin, nev-ayin başlıklı şiirler, şairlerdeki değişim arzusunu göstermesi bakımından son derece önemlidir. Buna karşılık, eskinin küçük istisnalar dışında hayat tarzı ve edebiyat anlayışıyla bütün heybetiyle devam etmesi, şairleri kudema tarzından kurtaramamış, onlardaki yenilikler de yeni bir mazmun, alışılmadık bir kafiye ve rediften öteye geçememiştir.
- Şairlerdeki bu yenilik arzusu, gerek şekil, gerekse içerik bakımından klâsik estetiğin katı kurallarında çözülmelere yol açmıştır. Eski şiirin kadim konularının yanında, şairlerin yüzü iç ve dış gerçekliğe daha fazla dönmüş, sosyal hayat ve zihniyet dünyasındaki değişimin iz düşümleri az da olsa edebiyatta görülmeye başlamıştır.
- Yerli konular, gerek mesnevîlerde, gerekse kaside nesiblerinde başarıyla sahnelenmiş, yer yer modern hikâyeleri andıran örnekler ortaya konulmuştur. Bunların yanında, yeni, orijinal benzetmeler, alışılmadık mazmunlar divanlardaki çizgi dışı söyleyişlerin sayısını ciddi bir şekilde artırmıştır. Bu, geleneğin içinde ferdin doğuşunu, yani klâsik şairlerin kendisini ben olarak ortaya koymaya başladıklarını işaret etmektedir.
- Bu tür yenilik arayışlarına karşılık, bu asır edebiyatının genellikle taklit seviyesinde kalması, buna karşılık ortalığın şair geçinen insanlarla dolması bazı şairleri edebiyat dünyasının hakemliğine soyundurmuştur.
- Bu asırdaki yozlaşmayı gösteren bir örnek de müşterek gazel sayısındaki artıştır. Nabî'de bir örnekle sınırlı kalan bu yöneliş, bu asır şairleri bilhassa bir muhit etrafında toplananlar arasında oldukça rağbet görmüştür.
- Bu asırda, heceyle yazılan bazı şarkı ve koşmaların yanında klâsik nazım şekilleri kullanılmaya devam etmiştir. Fakat eski nazım şekilleri içinde alışılmadık, yeni konular daha fazla görülmeye başlamıştır.
- Bu dönemde, önceki asra göre kaside ve mesnevî sahasında ciddi bir azalma görülmektedir. Buna karşılık, gazeller ve tarihler ile şarkı, tahmis, murabba, muhammes gibi musammatların sayısında artış olmuştur.
- Bu olumsuzluklara karşılık, kaside sahasında başta Nedîm ve Galib olmak üzere önemli isimler yetişmiştir. Bunlardan sonra, kaside sahasının ilk akla gelen ismi Münîf'tir.

- Sebki Hindî ile birlikte, sanatın hüner göstermeye dönüşmesi tarih, muamma ve lügaz türünde artışa sebep olmuştur. Dürrî ve Sürurî, tarih türünün bu asırdaki en önemli isimleridir.
- Gazel bu asırda da en çok rağbet gören nazım şekli olmuştur. Başta Nedîm olmak üzere, Şeyh Galib, Raşid, Nahifî, Kâmî, Vahîd Mahtumî, Samî, Neylî, Çelebizade Asım, İzzet Ali Paşa, Mehmed Emin Belîğ, Hazık, Fitnat, Sünbülzade Vehbî, Haşmet, Naşid, Esrar Dede, Pertev gazelleriyle tanınan şairlerdir.
- Musammatlar, şarkının gördüğü rağbet sebebiyle bu asırda divanlar içinde ön plâna çıkmıştır. İlk örneğini, Ubeydî (ö.1573) ve Nailî'de (ö.1666) gördüğümüz şarkı yazma 18. asırda daha da yaygınlaşmış, Nazîm, Nedîm, Vahîd, Galib, E. Fazıl gibi şairler çok sayıda şarkı yazmışlardır. Pertev Divan'ında terbiden taşire kadar 72 musammat vardır. Mehmed Emin Belîğ'in müseddes şeklinde kaleme aldığı Hammam-name, Terzi-name, Berber-name, Kefşger-name'si folklorik özellikleriyle dikkati çeken türünün orijinal örneklerindedir.
- Bu asır önceki yüzyıllara göre mesnevîler bakımından oldukça fakirdir. Çift kahramanlı aşk ve macera konulu mesnevîler itibardan düşmüş, dinî-tasavvufî mesnevîlerde önceki döneme göre büyük bir azalma olmuştur. Buna karşılık, realist, orijinal mesnevîlerin sayısı ise önceki döneme göre artmıştır. Mesnevî sahasının ilk akla gelen ismi Hüsn ü Aşk şaheseri ile Şeyh Galib'tir. İsmail Belîğ, Sünbülzade Vehbî, Nahifî ve Enderunî Fazıl, asrın diğer önemli mesnevîcileridir.
- Asrın önemli özelliklerinden biri de, yükseliş dönemlerinde sosyal aksaklıklara fazla yüzünü çevirmeyen şairlerin, bu asırda sosyal tenkit ve hicve daha fazla ağırlık vermesidir. Bu tür şiirler, içerik itibarıyla olduğu kadar üslûbuyla da klâsik estetikten ciddî bir sapmayı göstermektedirler. Hevayî, Osmanzade Taib, Haşmet, Kânî, Sürurî, hiciv ve hezl türünde örnekler veren diğer şairlerdir.
- Bu asırda, zihniyet dünyasında ve sosyal hayatta kendisini hissettirmeye başlayan değişim klâsik estetikte de ciddî bir kırılmaya yol açmış, daha canlı ve konuşma diline daha yakın bir üslûp şairlerce büyük bir rağbet görmüştür. Fakat bunlar, klâsik üslûp içinde birbirinden kopuk küçük parantezler olmaktan öteye geçememiş; klâsik üslûp asrın hâkim çizgisi olmaya devam etmiştir.
- Sabit'te bir tutku hâline gelen halk zevkinin dili ve hayat tarzıyla şiire taşınması, bu asrın birçok temsilcisinin aslî gayelerinden biri olmuştur. Bu tarz Nedîm'de güçlü ve zarif bir senteze ulaşmıştır. Nedîm'den sonra ise bu tarz incelik ve zarafetten yoksunlaşmış, yer yer bayağılık seviyesine düşürülmüştür.
- Folklorik üslûbun yüzeyselliğine ve Sebki Hindî'nin aşırı zihnîliğine tepki gösteren şairler, Bakî ve Şeyhülislâm Yahya'da ifadesini bulan klâsik estetiğe dönmeyi yeğlemişlerdir.
- Dönemin en çok takipçi bulan şairlerin başında Nabî'nin gelmesi sebebiyle; bu asırda klâsik üslûptan duygu ve sesin yerine fikri ve manayı öne çıkarması bakımından ayrılan tebliğî üslûp (hikemî/didaktik), en verimli çağını yaşamıştır.
- Gerek klâsik, gerekse folklorik üslûptaki sathîlik, zaman zaman tepkilere yol açmış, bazı şairler Sebki Hindî'nin sanatlı, külfetli üslûbuna yönelmişlerdir. Hint üslûbu veya şairlerin ifadesiyle Acem tarzı, asrın bütün şairleri üzerinde etkisini göstermekle birlikte, Samî, Edîb ve Şeyh Galib dışında önemli bir temsilci yetiştirememiştir.
- Nazım gibi nesir de bu asırda verimli bir dönem geçirmiştir. Biyografi, tarih ve bilhassa sefaretname türünde önemli eserler verilmiştir. Önceki asrın ağır, bedîî söyleyişi rağbetten düşmeye; nazımda olduğu gibi mahallî/folklorik üslûp yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu dönemde, nesir vadisinin önemli isimleri, münşeât ve hezl türünde Kânî; tezkire türünde Safayî ve Sâlim, tarih türünde Naima (ö.1716), biyografik eserlerde Belîğ (ö.1729), sefaretname türünde Yirmisekiz Mehmed Çelebi (ö.1732)'dir.

- Tezkirecilik bu asırda önceki asra göre önemli bir gelişme göstermiştir. Bunlar arasında, Mustafa Safayî (ö.1725) ve Sâlim (ö.1743)'in tezkireleri (ince 1997), bediî/sanatkârane üslûbuna karşılık, şairler hakkındaki ayrıntılı değerlendirmeleriyle devrin önemli kaynaklar arasında yer almaktadır.
- Devrin önemli vak'anüvisleri Raşid, Çelebizade Asım, Samî, Şakir, Subhî ve Süleyman İzzî'dir. Asrın başında vefat eden Naimâ (ö.1716)'nın tarihi, 1574-1659 yılları arası olayları anlatan, kendisine özgü canlı, sürükleyici üslûbu, verdiği bilgilerin sağlamlığıyla dikkati çekmiştir.
- Genellikle aruz vezninde klâsik nazım şekilleriyle şiirler yazan, asrın mutasavvıf şairleri Bursalı İsmail Hakkı, Sezayî-i Gülşenî ve Erzurumlu İbrahim Hakkı'dır. Bunlar arasında da şair olarak en güçlüsü Sezayî'dir.